

GILLES LIPOVETSKY

NÁRCISZ AVAGY AZ ŰR STRATÉGIÁJA



...a narcizmus [...] a világgal szembeni epidermisz szintjén megjelenő érzékenység, s egyúttal a világgal szembeni totális érzéketlenség...

6

Minden generáció kiválasztja a maga mitológiai alakját, akivel azonosulni tud, akiben megtalálja identitását, s akit a pillanatnyi problémák szerint értelmez: Oidipusz egyetemes embléma, Prométheusz, Faust vagy Szisüphosz a modern létállapot tükrei. Ma Narkisszosz az, aki több, főként amerikai kutató meglátása szerint, a jelent szimbolizálja: „A narcizmus az amerikai kultúra egyik központi témája lett.”¹ Richard Senett² kötetét, *A közéleti ember bukását* frissen fordították franciára, a *The Culture of the Narcissism* pedig a teljes amerikai kontinensen sikerkönyv lett. A fogalom divatján, illetve a neonarcizmus karikatúrisztikus ábrázolásain túl, a társadalomtudomány színpadán való megjelenése központi jelentőségű, arra kényszerít, hogy teljes radikalitásában ismerjük fel azt az antropológiai *mutációt*, mely a szemünk előtt zajlik, s melyet mindannyian érzékelünk – még ha csak felületesen is. Az individualizmus új stádiuma jelenik meg: a narcizmus az egyén saját magához és testéhez, a másikhöz, a világhoz és a térhez való viszonya új profiljának kialakulását jelzi abban a pillanatban, amikor a tekintélyelvű „kapitalizmus” a hedonista és megengedő kapitalizmusnak adja át a helyét. A gazdasági szempontból versengő, a családi szempontból szentimentális,³ a politikai és művészeti szempontból forradalmi individualizmusnak vége, a tiszta individualizmus bontakozik ki, s megszabadít a *homo oeconomicus* dicsőséges uralmának utolsó társadalmi és erkölcsi értékeitől, a családtól, a forradalomtól és a művészettől; transz-

Részlet a szerző *L'ère du vide. Essais sur l'individualisme contemporain* című kötetéből (Gallimard, Paris, 1983. 70–76.).

cendentális kötöttségeitől függetlenül a privát szféra jelentése megváltozik, s mindössze az egyének változó vágyainak lesz kiszolgáltatója. S amennyiben a modernitást a vállalkozói szellemmel, a futurista reménnyel azonosítjuk, világos, hogy a narcizmus – történeti közömbössége által – a posztmodern, a *homo aequalis* utolsó fázisát vezeti be.

Mértéktelen Narcisz

■ A hatvanas évek politikai és kulturális forrongása után, mely a közügyekbe vetett kollektív hitként értelmezhető, a társadalmi szférában tüntetően bontakozik ki az általános-sá vált érdektelenség, melynek következménye tisztán személyes érdeklődés dagálya – a gazdasági válságoktól függetlenül. A politikával, a szindikalizmussal szembeni érdektelenség korábban ismeretlen méreteket ölt, a forradalmi remény és a diákos lázadás eltűnt, az ellenkultúra kifáradt, kevés olyan ügy van, mely hosszú időre képes mozgásba hozni az energiákat. A *res publica* élettelen, a nagy „filozófiai”, gazdasági, politikai vagy katonai kérdések ugyanazt a fesztelen érdeklődést váltják ki, mint bármely színes hír, minden „eszmény” összeomlik lassan, hiszen a társadalmi semlegesítés és bagatellizálás kiterjedt műveleteibe kell integrálódnia. Mindössze a privát szféra látszik győzedelmesen fennmaradni az apátia áradását követően; vigyázni egészségünkre, fenntartani gazdasági helyzetünket, megszabadulni a „komplexusainktól”, várni a vakációt: ideálok, transzcendentális célok nélkül élni lehetségessé vált. Woody Allen filmjei és azok sikere a privát szférába való túlzott befektetés szimbólumai lehetnek; ahogyan ő maga jelentette ki: „political solutions don't work / a politikai megoldások nem működnek” (idézi Lasch: i. m. 30.). Ez a kijelentés több szempontból fejezi ki az új korszellemet, a politikától való elpártolásból születő neornarcizmust. A *homo politicus* vége, a *homo psychologicus* születése – léte és jóléte biztosítása érdekében.

A jelenben és csakis a jelenben, a múlttól és a jelentől teljesen függetlenül való létezés, a „történeti folytonosság értelmének elvesztése” (Lasch: i. m. 30.), a „múltban gyökerező és a jövőbe tartó generációk egymást követő rendjébe” tartozás érzésének megszűnése az, ami Christopher Lasch szerint a narcisztikus társadalmat jellemzi, s ez vezet el megjelenéséhez is. Ma önmagunkért élünk, nem érdekelnek hagyományaink és az utánunk következő nemzedékek: a történeti érzék ugyanúgy érdektelen, mint a társadalmi értékek és intézmények. A vietnami vereség, a Watergate-botrány, a nemzetközi terrorizmus, a gazdasági válság, az erőforrások végeessége, az ökológiai katasztrófák (Lasch: i. m. 17, 28.) a politikai vezetőkkel szembeni bizalom válságát idézték elő, a pesszimizmus és az elkerülhetetlen katasztrófa hangulatát, mely a „túlélés” fizikai és pszichikai egészséget ígérő narcisztikus stratégiáinak a kialakulását hozta magával. Amikor a jövő fenyegetőnek és bizonytalanoknak tűnik, a jelenbe temetkezés lehetősége marad, nem szűnünk meg védelmezni, berendezni és újrahaznosítani a jelent – végtelen ifjúságában. A jövő zárójelezésével párhuzamosan a rendszer a „múlt elértéktelenedését” termeli ki, s türelmetlenül szabadul meg az ősi szokásoktól és térképzetektől, átlátszó és kötelék nélküli társadalmat hozva létre; a történetiséggel szembeni közöny által alakul ki a „kollektív narcizmus”, a jövő reménytelenségét folyamatosan beismerő polgári társadalmak általánosuló válságtünete.

A modernitás védelme alatt vajon nem éppen a lényeg csúszik ki a kezünk közül? S vajon ha a szakrális-szent marxista tradíciónak megfelelően a narcizmust a rendszer összeomlásának számlájára akarjuk írni, s az „erkölcstelenség” jegyében akarjuk értelmezni, nem fogjuk a „tudatosítás”, a konjunkturális helyzet pártját? Valójában a kortárs narcizmus a tragikus nihilizmus teljes hiányában bontakozik ki; frivol apátiával mutatkozik – a médiában tárgyalt és kitergetett katasztrófális valóság ellenében. Az ökológusokat leszámítva ki az, aki folyamatosan együtt tud élni az apokaliptikus korszaktudattal? A „tanatokrácia” kialakulóban van, az ökológiai katasztrófák pedig úgy sokasodnak, hogy nem idézik elő a

„világvége” tragikus érzetét. Úgy szokunk hozzá a médiának köszönhetően folyamatosan fogyaszott „borzalmas” érzéséhez, hogy nem esünk szét; sátrat verünk a válságban, mely – úgy tűnik – nem csökkenti a jólét és a szórakozás vágyát. A gazdasági és ökológiai fenyegetésnek nem sikerült a kortárs érdektelen tudatot áthatnia. Hozzá kell szoknunk a gondolathoz, a narcizmus egyáltalán nem a nyugati „dekadencia” által varázstalanított Én utolsó nyúlánya, mely elveszett testtel vetné magát az egoista élvezetbe. Sem a „szórakozás” új változata, sem elidegenedés – az információramlás még sosem volt ennyire fejlett –, a narcizmus megszünteti a tragédiát, és úgy jelenik meg mint az apátia egy korábban ismeretlen formája: a világgal szembeni epidermisz szintjén megjelenő érzékenység, s egyúttal a világgal szembeni totális érzéketlenség: ez a paradoxon magyarázza részben azt az információvirágzást, mellyel naponta szembesülünk, a gyorsaságot, mellyel a bulvárosított események követik egymást, s minden tartós érzést ellehetetlenítenek.

Másrészt viszont a narcizmust sosem magyarázhatjuk konjunkturális drámák és események felhalmozódásával: ha a narcizmus – ahogyan Christopher Lasch állítja – nem más, mint egy radikálisan új tudatosság, mint a posztmodern személyiség alapszerkezete, úgy kell megértenünk, mint a társadalmi működést uraló globális folyamat következményét. Az egyén új, koherens alakzataként a narcizmus nem különálló események széttagolt konstellációjában érthető meg, melyet mágikus „öntudatra ébredés” követett volna. Sokkal inkább a társadalmi értékek és célok általános s erőteljes személyessé válással meghosszabbított folyamata az, amiből a narcizmus kialakult. A nagy értelemadó rendszerek elévülése és az Énbe való hiperbefektetés kéz a kézben járnak: az „emberarcú” rendszerekben, melyek az élvezet, a jólét, a sztenderd elleni lázadás érdekében működnek, minden a tiszta, pszichológiai, tömeges kötöttségeitől megszabadult és a személyiség általános értékesítésére hajló individualizmust terjeszti. Az egyéneket finoman atomizálva, a társadalmi célokat pedig lassanként megfosztva mély jelentéseiktől, a szükségletek forradalma és azok hedonista etikája lehetővé tette, hogy a pszichológiai diskurzus elfedje a társadalmi diskurzust, s hogy ezáltal új tömegethosszá váljék. Paradox módon a bőség társadalmának felfokozott „materializmusa” idézte elő a szubjektivitás expanziójára koncentrááló kultúra kivirágzását – nem ellenreakcióként vagy „lélektöbbletként”, hanem megrendelt elszigeteltségként. A pszichikai és testi „emberi potenciál” hulláma utolsó mozzanata a diszciplináris rendhez ragaszkodó társadalomnak, mely beteljesíti a konzumerizmus korszaka által már működésbe hozott rendszeres privatizációt. S minthogy semmi köze a varázstalanított „öntudatra ébredéshez”, a narcizmus egy individualista, a tárgyak és a jelek univerzumának nyomására hedonista társadalmi logika és a 19. századi pszichopatológiai diskurzus hatása alatt kidolgozott terapeuta és pszichológiai logika kialakulásának eredménye.

K. A. fordítása

■ JEGYZETEK

1. Christopher Lasch: *The Culture of Narcissism*. Wagner Books, New York, 1979. A narcizmus témája kapcsán Richard Sennett munkáit leszámítva Lasch a következőket idézi: Jim Houghan: *Decadence: Radical Nostalgia, Narcissism and Decline in the Seventies*. Morrow, New York, 1975; Peter Marin: *The New Narcissism*. Harper's 1975. október; Edwin Schur: *The Awareness Trap: Self-Absorption instead of Social Change*. Quadrangle, New York Times, New York, 1976, illetve több pszichológiai inspirációjú művet: P. L. Giovachinni: *Psychoanalysis of Character Disorders*. Jason Aronson, New York, 1975; H. Kohut: *The Analysis of the Self*. International Universities Press, New York, 1971; O. F. Kernberg: *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. Jason Aronson, New York, 1975. E kötet megírása óta Christopher Lasch könyvét franciául is kiadta a Laffont kiadó 1980-ban *Le Complexe de Narcisse* cím alatt. A továbbiakban szereplő évszámok az amerikai kiadásra vonatkoznak. Magyar kiadása: Christopher Lasch: *Az önimádat társadalma*. (Ford. Békés Pál) Európa, Bp., 1984.
2. Richard Sennett: *Les Tyrannies de l'intimité*. (Trad. par Antoine Berman – Rebecca Folkman) Seuil, Paris, 1979. Angol eredeti: Richard Sennett: *The Fall of Public Man*. Alfred A. Knopf, New York, 1977. Magyar fordítás: Richard Sennett: *A közéleti ember bukása*. (Ford. Hortobágyi József) Helikon, Bp., 1998.
3. Edward Schorter: *Naissance de la famille moderne*. Seuil, Paris, 1977. Angol kiadása: Edward Schorter: *The Making of the Modern Family*. Basic Books, New York, 1975.